

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

На правах рукопису

Нагайчук Олена Валеріївна

УДК

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ ЗАСОБАМИ
ПРОЕКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ
ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

Дисертаційне дослідження

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
із спеціальності 13.00.02 - теорія і методика трудового навчання

Науковий керівник:
доктор педагогічних
наук, професор
Коберник О.М.

Умань - 2010

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА	
1.1. Змістова характеристика поняття інтелектуальний розвиток особистості школяра.....	
1.2. Проектно-технологічна діяльність як засіб інтелектуального розвитку учнів на уроках трудового навчання.....	
1.3. Діагностика інтелектуального розвитку учнів у процесі трудового навчання.....	
1.4. Результати констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи.....	
Висновки до першого розділу.....	
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРОЕКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
2.1. Особливості інтелектуального розвитку учнів 5 - 9 класів у процесі проектно-технологічної діяльності.....	
2.2. Методика формування інтелектуальних умінь учнів 5 - 9 класів на всіх етапах проектно - технологічної діяльності.....	
2.3. Стимулювання інтелектуальної активності підлітків у процесі виконання творчих проектів.....	
2.4. Програма та результати формувального етапу дослідно - експериментальної роботи.....	
Висновки до другого розділу.....	
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	
ДОДАТКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. У Законі України «Про освіту» освіта проголошена основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку особистості, суспільства і держави. Визначено курс на створення системи безперервного навчання і виховання, забезпечення можливості постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального і культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Адже держава, яка випереджувальними темпами не розвиває власного інтелектуального капіталу, не може розраховувати на гідне місце у світовій спільноті. Інтелектуальний потенціал країни – це сукупність висококваліфікованих працівників у всіх сферах життя суспільства, які здатні ефективно розв’язувати повсякденні та інші інноваційні проблеми згідно із сучасними методиками та новими технологіями. Саме тому, інтелектуальний потенціал в українському суспільстві – це велика сила на складному шляху інтеграції у Європу, оскільки інтелектуальний потенціал нації є гарантом економічної стабільності держави, її духовності, авторитету на світовій арені. При визначенні рівня розвитку суспільства на цій арені та рівня добробуту його громадян значну роль відіграють освітньо-професійний рівень держави та її ставлення до інтелектуальних цінностей. Відбувається піднесення інтелекту суспільства на новий рівень відповідно до високих вимог інформаційної революції, у зв’язку із цим ХХІ століття можна назвати Добою Інтелекту.

І хоча «наявність інтелекту, безумовно, не є гарантією особистого та соціального благополуччя, його відсутність обходиться всім дуже дорого...» [с.241].

Тому проблема дослідження інтелектуального розвитку учнів загальноосвітньої школи стала особливо актуальною у зв’язку із суттєвою перебудовою системи освіти в Україні. виправити складний економічний та соціальний стан в державі можливо лише шляхом інтелектуалізації

суспільства, здатного забезпечити високий рівень життя, освіти, соціальної інфраструктури.

Таким чином, зміст освітньої діяльності школи повинен забезпечувати розвиток інтелектуального потенціалу особистості учня, його розумову культуру.

Варто зазначити, що дослідження інтелекту велось у психолого-педагогічних науках в ключі різних підходів та концепцій: з точки зору процесуально - діяльнісного підходу (С.Л. Рубінштейн, О.К. Тихомиров); генетичного підходу (Ж. Піаже, У.Р. Чарлсворс); соціо - культурного підходу (Л.С. Виготський, А.Р. Лурія, Л. Леві-Брюль); соціально - психологічного підходу (Н. Белл, М. Гроссен, У. Дуаз, Г. Мюні, М. Ніколе, А.-Н. Перре-Клермон, М.-Л. Шубауер-Леоні); когнітивного підходу (М.О. Холодна); інформаційного підходу (Х. Айзенк, С. Ланеборг, Дж. Левіс, Р. Стернберг, Е. Хант); регуляційного підходу (Л.Л. Терстоун); функціонально - рівневого підходу (Б.Р. Ананьєв, Б.М. Велічковський, Є.І. Степанова);

Продуктом цілеспрямованого навчання інтелект виявляється в освітянському підході (Ж.Л. Бернс, Г.А. Берулава, З.І. Калмикова, В.Ф. Паламарчук, А.В. Стаатс, Р. Феєрштейн, К.В. Фішер), при вивченні розумових здібностей як компонентів інтелектуальної активності школярів (Д.Б. Богоявленська, І.С. Петухова); вивчення співвідношення емоцій та інтелекту (Л.С. Виготський О.В. Запорожець, Н.В. Коврига, О.М. Леонтєв, Е.Л. Носенко, С.Л. Рубінштейн, П.В. Симонов, О.К. Тихомиров); під час дослідження взаємовпливу інтелекту та уваги (М.Добринін), при дослідженні інтелектуальної активності учнів (Д.Б. Богоявленська, Н.О. Менчинська, В.М. Пушкін), у контексті дослідження інтелектуальних умінь учнів (П.П. Блонський, Т.А. Ільїна Є.М. Кабанова-Меллер, О.М. Леонтєв, О.М. Матюшкін, Н.О. Менчинська, Н.Є. Мойсеюк, В.Ф. Паламарчук, М.І. Скаткін) та ін.

Аналізуючи роботи вище перерахованих науковців можна стверджувати, що проблема інтелектуального розвитку молоді - одна з фундаментальних проблем сучасної педагогіки і психології.

У даний час існує багато визначень інтелекту. В загальному можна вести мову про широке тлумачення інтелекту і про вузьке, маючи на увазі лише мислительні процеси. В більшості випадків вчені визначають інтелект у трьох видах: здібність до навчання, здатність до абстрактного мислення, здатність до адаптації. З позиції вітчизняної психології ця взаємодія розглядається як прояв активності, дієвості, а не просто як пристосування, адаптація.

Видатні вітчизняні психологи наголошували на принциповій ролі діяльності в інтелектуальному розвитку на всіх вікових етапах. Тому, інтелектуальний розвиток дитини має аналізуватись в контексті цілісної діяльності, це дає можливість дослідити психічний розвиток дитини як єдиний цілісний процес (О.М. Леонтьєв, Д.Ельконін).

Чомусь вважається, що трудове навчання меншою мірою забезпечує інтелектуальний розвиток особистості школяра, хоча з цим погодитися не можна. Адже, як зазначають К.Д.Ушинський та В.О.Сухомлинський звичка до праці є саме тим ґрунтом, на якому може успішно розвиватися розум дитини.

Тому не викликає ніякого сумніву, що трудове навчання, як навчальний предмет, має значні можливості для формування інтелектуальної особистості школяра. Це чітко проявляється й під час проектно-технологічної діяльності, де стимулюється інтелектуальна активність учнів, формуються інтелектуальні уміння та активізується пізнавальний інтерес.

Варто підкреслити, що традиційні уроки (операційно-предметної системи) трудового навчання, які здебільшого носили ремісничий характер, були спрямовані на формування в учнів сукупності трудових прийомів та операцій, потрібних у виробництві, тобто більшою мірою виконавських функцій, тобто мали низьку інтелектуальну насиченість, що призвело до уповільнення

саморозвитку учнів, а трудове навчання - до розряду другорядних предметів у навчальному плані.

Розвиваюча функція трудової діяльності повністю за таких умов не реалізовувалась. Відтак існує очевидною невідповідність між традиційним змістом трудового навчання і сучасними потребами соціально-економічного й суспільного розвитку України.

Як зазначають сучасні українські вчені в галузі методики трудового навчання О.М. Коберник, В.К. Сидоренко, А.І. Терещук та ін. вчителі - практики – трудове навчання сьогодні знецінюється як шкільний предмет, його «авторитет» надзвичайно низький у порівнянні з іншими предметами шкільного компоненту, а це вимагає необхідність змінити ставлення до занять технічними та обслуговуючими видами праці, через залучення дітей до більш активної інтелектуальної діяльності. Велику роль у цьому має відіграти організація на уроках трудового навчання проектно-технологічної діяльності, яка об'єктивно обумовлена сучасним етапом розвитку технологічної освіти в Україні та інтегрує всі види сучасної діяльності людини: від появи творчого задуму до реалізації готового продукту. Адже школярам доводиться вийти з із звичного дидактичного середовища уроків трудового навчання, де зазвичай використовують інструкції – пояснення, потім зразок дій, а згодом, дії по зразку на рівні звичайного відтворення. Разом з тим проектно-технологічна діяльність передбачає завдання, у яких немає єдино вірного шляху вирішення. Виходячи з цього, перед учителем трудовою навчання ставиться мета не лише навчити кожного учня сукупності трудових операцій та прийомів, а формувати інтелектуальну й технічно освічену особистість, яка здатна швидко адаптуватися до швидких змін в суспільстві.

Відправною точкою проведеного нами аналізу проектно-технологічної діяльності школярів були дослідження її психологічних особливостей (А.А. Добряков, В.А. Моляко, Н.Н. Нечаєв, Г.П. Щедровицький), особливостей інтелектуальної та творчої діяльності (Д.Б. Богоявленська, В.М. Дружинін, Я.А. Пономарьов, В.А. Крутецький, А.М. Матюшкін),

проектування навчально-виховного процесу (Н.Ф. Тализіна, В.В. Давидов), психологічних особливостей проектно-конструкторської діяльності (А.А. Добряков, В.О. Моляко), методичних засад виконання творчих проектів на уроках трудового навчання (О.М. Коберник, Т.В. Кравченко, В.К.Сидоренко, С.Д.Симоненко, А.І. Терещук, С.М. Ящук).

Незважаючи на досить велику кількість праць із даної проблеми, ціла низка питань, що стосується інтелектуального розвитку школяра на уроках трудового навчання під час виконання творчих проектів залишається маловивченою. Зокрема відсутні дослідження проектно-технологічної діяльності школярів як засобу інтелектуального розвитку на уроках трудового навчання. Розв'язання поставленої проблеми тісно пов'язане із новим змістом трудового навчання, що розроблено відповідно до нових стандартів освітньої галузі. Тому сучасна освітня система, що потребує інтелектуального потенціалу та передових науково обґрунтованих технологій, може бути збагачена включенням школярів у проектно-технологічну діяльність, що і визначає актуальність її дослідження.

Теоретична та практична значущість інтелектуального розвитку учнів у процесі проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання зумовлена необхідністю подолання низки суперечностей, виявлених на констатувальному етапі експерименту:

- між збільшенням сучасних потреб ринку праці у інтелектуальних й кваліфікованих працівниках, та недостатньої самостійної інтелектуальної діяльності учнів на уроках трудового навчання;
- підвищенням значення розвитку інтелекту та станом організації проектно-технологічної діяльності в загальноосвітніх школах, (оскільки повністю не реалізується особистісно-орієнтоване спрямування уроків трудового навчання, адже більшість вчителів спрямовують свою увагу на засвоєння знань та формування технічних умінь учнів, а не на інтелектуальний розвиток учнів);

- потребою інтелектуалізації уроків трудового навчання під час проектно-технологічної діяльності та рівнем готовності вчителів до розвитку інтелекту учнів (лише 6% вчителів трудового навчання на своїх уроках дбають про формування інтелектуальних умінь та стимулюють інтелектуальну активність учнів);
- необхідністю цілеспрямованого розвитку інтелекту учнів на уроках трудового навчання (формування інтелектуальних умінь та стимулювання інтелектуальної активності учнів на кожному етапі проектно-технологічної діяльності) та браком відповідних науково-методичних розробок цієї проблеми.

Таким чином, актуальність проблеми, її наукове та практичне значення, недостатня розробленість в теорії і методиці трудового навчання визначили тему нашого дослідження: **«Інтелектуальний розвиток учнів 5 - 9 класів засобами проектно-технологічної діяльності у процесі трудового навчання».**

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити комплекс організаційно-методичних умов інтелектуального розвитку учнів 5-9 класів у процесі проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання.

Гіпотеза дослідження - процес інтелектуального розвитку учнів в процесі проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання буде більш ефективним, якщо: інтелектуальний розвиток школярів розглядатиметься як важливе завдання уроків трудового навчання, а трудова діяльність визначатиметься як невід'ємна складова виконання учнями творчих проектів, де забезпечується органічне поєднання інтелектуальної й практичної діяльності; у процесі проектно-технологічної діяльності враховуватимуться індивідуальні особливості інтелектуального розвитку учнів 5-9 класів; буде забезпечене комплексне формування інтелектуальних умінь учнів під час виконання усіх етапів проектування.

Для досягнення мети й перевірки гіпотези визначені такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати сучасний стан дослідження проблеми інтелектуального розвитку учнів у психолого-педагогічній науці, розкрити на цій основі сутність, методи діагностування даного особистісного утворення.

2. Розкрити зміст, функції та структуру проектно-технологічної діяльності як засобу інтелектуального розвитку учнів на уроках трудового навчання.

3. Визначити критерії та показники і на цій основі встановити рівні інтелектуального розвитку учнів основної школи у процесі проектно-технологічної діяльності.

4. Обґрунтувати організаційно-методичні умови інтелектуального розвитку учнів у процесі проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання та експериментально їх перевірити.

Об'єкт дослідження – процес трудового навчання в 5-9 класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження - організаційно-методичні умови інтелектуального розвитку учнів 5-9 класів в процесі проектно-технологічної діяльності.

Для розв'язання поставлених завдань на всіх етапах дослідження застосовуватиметься комплекс **методів:**

теоретичних: порівняння, аналіз, синтез психолого-педагогічної, філософської літератури з теми дослідження та об'єктів проектування школярів, всебічне вивчення педагогічного досвіду інтелектуального розвитку учнів на уроках трудового навчання в загальноосвітній школі,

емпіричних: діагностичні (опитування, бесіда, інтерв'ю); обсерваційні (пасивне й активне спостереження); прогностичні (метод незалежних характеристик та експертної оцінки); математичної статистики (статистична та аналітична обробка даних педагогічного експерименту),

педагогічний експеримент: ефективність експериментальної роботи визначалась на основі порівняння результатів констатувального та формувального етапів експерименту (аналіз змін рівнів інтелектуального розвитку учнів) та

відмінності між показниками сформованості інтелектуальних умінь та рівнями інтелектуальної активності учнів експериментальних та контрольних класів.

Експериментальна база дослідження. Експериментальні дослідження проводились на базі загальноосвітніх шкіл № 3, 5, 11, 14 м. Умані, Уманській загальноосвітній школі – інтернаті та шкіл с. Дмитрушки, с. Кочержинці, с. Полянецьке, с. Родниківка, с. Сушківка Уманського району Черкаської області. На різних етапах дослідження в експериментальній роботі було охоплено 692 учнів міських та сільських шкіл.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* визначено організаційно-методичні умови інтелектуального розвитку учнів основної школи в процесі проектно-технологічної діяльності, а саме: інтелектуальний розвиток школярів має розглядатися як важливе завдання уроків трудового навчання, а трудова діяльність визначатиметься як невід'ємна складова виконання учнями творчих проектів, де забезпечується органічне поєднання інтелектуальної й практичної діяльності; проектно-технологічна діяльність носить особистісно орієнтовне спрямування, де враховуватимуться індивідуальні особливості інтелектуального розвитку учнів 5-9 класів; забезпечуватиметься комплексне формування інтелектуальних умінь учнів під час виконання усіх етапів проектування (організаційно-підготовчому, конструкторському, технологічному та заключному); обґрунтовано методику стимулювання інтелектуальної активності учнів у процесі проектно-технологічної діяльності, що ґрунтується на застосуванні активних та інтерактивних методів навчання; виокремлено критерії, показники та рівні інтелектуального розвитку учнів у процесі проектно-технологічної діяльності;

конкретизовано сутність феномену інтелектуальний розвиток особистості школяра;

подальшого розвитку набули положення про зміст, функції та структуру проектно-технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання.

Практична значущість роботи полягає у розробці навчально-методичного забезпечення для вчителів трудового навчання з питань

інтелектуального розвитку учнів у процесі проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання: діагностичного інструментарію, методичного посібника.

Розроблена методика розвитку інтелекту учнів може бути використана в процесі професійної та післядипломної підготовки вчителів трудового навчання.

Вірогідність результатів забезпечується методологічним обґрунтуванням його вихідних положень, аналізом теоретичної та емпіричної інформації, застосуванням визначених методів, експериментальною перевіркою під час педагогічного експерименту, репрезентативною вибіркою експериментальних груп педагогічного дослідження.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Хід та результати дослідження доповідались автором та обговорювались на 5 міжнародних науково-практичних конференціях: «Проблеми трудової і професійної підготовки на початку XXI століття» (Слов'янськ, 2008 р.), «Інноваційні технології в професійній підготовці вчителя трудового навчання: проблеми теорії і практики» (присвячена пам'яті академіка Д.О. Тхоржевського і 30-річчю факультету технологій та дизайну Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка) (Полтава, 2008 р.), «Інновації в педагогічній освіті європейського простору» (Полтава, 2009 р.), «Сучасні тенденції розвитку технологічної та професійної освіти в Україні у контексті європейської інтеграції» (Умань, 2010 р.), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Київ - Вінниця, 2010 р.); всеукраїнському науково-методичному семінарі «Актуальні проблеми професійної підготовки вчителів трудового навчання в умовах модернізації технологічної освіти в Україні» (Умань, 2008 р.); на всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування професійної компетентності майбутніх педагогів» (Кривий Ріг, 2008 р.); на міжвузівській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Здобутки вчених Черкащини» (Умань, 2010 р.);

на засіданнях кафедри теорії і методики трудового та професійного навчання, науково-дослідної лабораторії «Проблеми трудової підготовки учнів сільської школи» технолого-педагогічного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, на семінарах і методичних об'єднаннях вчителів трудового навчання м. Умані, Уманського району Черкаської області та через публікації наукових робіт, у яких відображено основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження.

Впровадження результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження впроваджено у практику роботи вчителів трудового навчання загальноосвітніх шкіл м. Умані, Уманського та Маньківського районів Черкаської області (довідка № від)

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 8 одноосібних публікаціях автора затверджених ВАК України як наукові видання щодо публікації основного змісту дисертаційних досліджень.